

**Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети, К.Токтомаматов
атындагы Эл аралык университети жана
Кыргызстан Эл аралык университети**

Д12.20.614 Диссертациялык кеңешинин №_9- протоколу

Жалал-Абад шаары

1-апрель, 2021-ж.

Катышкандар:

Диссертациялык кеңештин мүчөлөрү: Арабаев А.А., Арзиев Н.И., Асаналиев Т.А., Баатов А.Б., Кулдышева Г.К., Мажитов Б.О., Мамбеткулов А.Ш., Пазылов Н.А., Юлдашев К.К., Юсупов У.Ж., Азиз Канатбек.

Диссертациялык кеңештин негиздөөчү уюмдардын окүлдөрү: Алыбаев К.С., Абдразакова Г.А., Нурматова М.

Издөнүүчүлөр: Р.Джоробекова, А.Э.Сулайманова, А.Т.Атантаев, С.А.Минбаев, Ч.М.Турсунбаева, К.А.Абдуганиев, Айтмамат кызы Айгул

Диссертациялык кеңештин себептүү келбеген мүчөлөрү: Дусипов Е.Ш., Сулейменова С.Ж.

Күн тартиби:

3. Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациясын алдын ала коргоосу;

Үчүнчү маселе: Изденүүчү Атантаев Актилек Турсункуловичтин диссертациясын алдын ала коргоосу;

Төрага А.А. Арабаев: - А.Т.Атантаевдин диссертациясын алдын ала коргоосуна өтсөк. Сөз диссертациялык ишинин негизги жоболору жана алынган илимий жыйынтыктары менен тааныштыруу үчүн изденүүчү А.Т.Атантаевге берилет.

Издөнүүчү А.Т.Атантаев: Рахмаат чоон Агай. Саламатсыздарбы урматтуу диссертациялык кеңештин төрагасы жана мүчөлөрү. Жумушумдун илимий темасы «Диний (шарият) нормалардын жазык укугуна тийгизген таасирлери: тарыхый-укуктук аспект» адистиги: 12.00.01 – укук жана мамлекет теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет окуусунун тарыхы. Илимий жетекчи Юридика илимдеринин доктору: профессор Кулдышева Г.К.

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Азыркы учурда Кыргыз Республикасында юстициянын “келишүүчүлүк” – “укук колодонулчулук”», “ордун толтуруучу” - , “кылдат каралган” - түрлөрүн жана ошондой эле сот өндүрүшүнүн жарандарга түрдүү мүмкүнчүлүктөрдү берүүчү багыттарын иштеп чыгуунун ырааттуу жолдору колго алынууда. Кыргыз жазык юстициясынын ашыкча катаал жактарын жумшартуу, анын иш-аракеттерин чектөө коомубуздун демократиялык багыттарынын негизги объективдүү процесстеринин бири болуп саналат.

Жалпыбызга белгилүү болгондой, тарых спираль түрүндө өнүгөт, буга байланыштуу жазык саясатына, тактап айтканда, айрым кылмыштын түрлөрүнө жазалоо ыкмасы менен эмес гумандуулук менен мамиле жасоо мыйзам ченемдүү көрүнүш болуп саналат. Совет мезгилине чейин кыргыз элинде чыр-чатакка барган тараптарды жараштыруу институту, айрым алгылыктуу идеялар кеңири колдонулуп келген. Мисалы,

айрым жарандардын, алардын топторунун же уруулардын ортосунда талаш-тартыштуу маселелер жаралганда нааразы болгон тараптар адегенде айыпталуучунун же ага шектүүнүн жакын туугандарына же болбосо алардын таасирдүү аксакалдарына кайрылышкан. Аталган жарандар чыр-чатакка барган тараптарды жараштырууга, нааразы тараптардын суранычтардын канааттандырууга аракет жасашкан, бул иш-аракеттер ишке ашпаган учурларда жабырлануучулар айыпталуучунун же ага шектүүнүн уруу башчысына кайрылышкан. Эгер мында да жабырлануучунун каалоосу канааттандырылбаса, ал өзүнүн жакын тууган-уруктарынан, өз уруусунун таасирдүү адамдарынан же уруу башчысынан жаралган маселени чечүүнү өтүнгөн, алар болсо, кадыр-барктуу жарандар аркылуу айыпталуучу тараптын уруу башчысына кайрылышкан. Манаптардын же аларды алмаштыруучу жарандардын мындай жолугушууларында соттук териштирүүсүз эле нааразы болгон тараптын суроо-талаптарын канааттандыруу маселеси каралган, ал эми иш олуттуу өңүткө айланганда эки уруунун тең бийлерин чакыруу менен маселени кароо чечилген. Эгер кылмыш өтө чоң эмес жана айыпталуучунун күнөөсүнө толук далилдер жетиштүү болсо, күнөөлөнүүчү тараптын (жоопкердин) манаптары (бийлери) өз уруулашына (доогерге) анын күнөөсүнө жараша жабырлануучуга айып пул (мал) төлөөгө буйрук беришкен.

Кыргызстан көз карандысыздыкка жетишкенден кийин динге, анын талаптарына жана шарттарына болгон кызыгуулар күчөдү жана буга түрдүү диний уюмдардын пайда болуусу жана алардын иш жүргүзүүлөрү күбө боло алат. Диндин таасиринин күчөөсүнө жана диний уюм, мекемелердин санынын өсүүсүнө мамлекетибиздин либералдык диний саясаты жагымдуу шарттарды түздү.

Изилдөөнүн объектиси - шарияттын жазык - укуктук нормалары жана алардын жазык – укугунун тарыхый өнүгүүсүнө тийгизген таасири.

Изилдөөнүн предмети - шарияттын жоболорунун кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түрдүү этаптарындагы жазык мыйзамдуулуктарынын калыптанышына тийгизген оң таасирлери.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты – диний жоболорун (шарияттын) Кыргызстандын жазык укугунун өнүгүүсүнө тийгизген оң таасирлеринин негизги тарыхый мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо, республиканын укук тартибинин келечек перспективаларын прогнозго алуу.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы. Иштин илимий жаңычылдыгы салттуу мусулман укугунун нормаларынын Кыргыз Республикасынын учурдагы жазык мыйзамдары менен болгон окшоштуктарынын жана өз ара байланыштарынын кыргыз элинин тарых жана укук таануу илимдеринде атайын көтөрүлбөгөндүгүндө жана бул тууралуу жогорку деңгээлдерде буга чейин атайын сөз болбогондугунда.

Биздин изилдөөбүз Кыргыз Республикасынын традициялык жазык мыйзамдарына жана укук тартибине шарияттын айрым бир жоболорун ыгы менен колдонууга болорлугун комплекстүү түрдө изилдөөгө алууга багытталган.

Коргоого алынып чыгылган негизги жоболор. Диссертациялык изилдөөлөрдүн негизинде диний нормалардын жана жоболордун жазык укуктук тартибине тийгизе аларлык таасирлери тууралуу төмөнкүдөй жоболор жана сунуштар алып чыгылды:

1. Кыргыз элинин Совет мезгилине чейин жашап келген укуктук ченемдери адаттык жана мусулмандык укуктардын интеграциясын өз ичине камтыган. Шарияттын ченемдери формалдуу түрдө диний жана үй-бүлөлүк маселелелерди чечүүдө

жайылтылган, ал эми анын айрым элементтери тараптардын нааразычылыктарын канааттандырууда, кээ бир кылмыштуулуктарга баа берүүдө да колдонулуп келген.

Жүз жылдарга созулган мезгилдер ичинде ислам дини жана анын талаптары акырындап кыргыз элинин турмуш-тиричилигине жана аң-сезимине сиңүү менен алар мурдатан келе жаткан адатта – демейки укук тартибинде өз ордун ала алды. Шарияттын ченемдери менен демейки укук тартиби бири-бирин толуктап жана симбиоздошуп эл арасында кенири колдонулууга ээ боло алды.

2. Мусулман жазык укугу өзгөрүлбөс болгону менен ал ийкемдүүлүгү менен өзгөчөлөнөт, анын бул артыкчылык сапаттары Куран менен бекитилген. Анда элдик адат-салттарды, калкка синген эрежелерди, тараптардын өз ара макулдашуусун учурдагы коомдун талаптарын канааттандыруу жана элдин укуктук маданиятын көтөрүү менен колдонууга жол берилген.

3. Азыркы Кыргызстандын аймагында ХХ кылымдын баш чендеринде полиюридизм (укуктук плюрализм) өкүм сүрүп турган, мында бир канча укуктук системалар жанаша иштегени менен шарияттын ролу өзгөчө орунда болгон. Совет өкмөтүнүн алгачкы жылдарында шариятты сактап калуу жана аны легитимдештирүү улуттук саясаттын маанилүү бир бөлүгү болгон.

Учурда мусулман укук эрежелеринин айрым бир жоболорун азыркы укук таануу саясатынын аракеттеги жазык мыйзамдарынын принциптеринин негиздерине туура келтирүү мүмкүнчүлүктөрү да бар. Бул мамлекеттик иш-аракеттерге жана анын укуктук саясатына исламдын дин катары кийлишпөөсүндө гана ишке ашат.

4. Жазык укук тартиптериндеги айрым диний (шарият) жоболор өзгөчө кызыгууну жаратат жана алар юридика тармагындагы изилдөөчүлөрдүн кызыгууларын жаратып келүү менен мусулман мамлекеттеринде алардын айрым элементтерин иш жүзүндө эмнеге колдонууга болбосун деген да ой пайда болбой койбойт. Мисалы, жазык укугунун шарияттык нормалары боюнча адам өмүрүнө жана анын ден-соолугуна каршы кылмыш жасалганда жекече-укуктук жоопко тартуунун түрү бар. Бул боюнча жабырлануучу тарап айыпталуучу тараптан аны жазага тартуунун ордуна келтирилген зыяндын (жаракат, материалдык, моралдык зыян тартуу ж.б.) ордун толтурууну (дийа) талап кылат же ага кечирим берет. Биз да адам баласынын ден-соолугуна олуттуу зыян келтирилбеген учурларда күнөөкөрдү түрмөгө отургузуунун ордуна анын жабырлануучунун эсебине карата материалдык чыгым тартуусун туура деп эсептээр элек.

5. Кыргыз Республикасынын улуттук укук системасында орду менен пайдаланылууга боло турган мусулман жазык укугунун позитивдүү жактары да бар экендигин моюнга алууга туура келет. Мисалга ала турган болсок, шарият сотторундагы кеңешүүчүлүк, талаш-тартышка барган тараптардын ортосундагы компромиссти издөө, андай тараптарды жараштыруучу процедуралар, кечиримдүүлүк, сабырдуулук жана токтоолук, сот өндүрүшүнүн ачык түрдө өткөрүлүшү ж.б

Торага А.А. Арабаев: Актилек Турсункулович убактыңыз бүттү. Талкууга өтсөк. Кимде кандай суроо бар? Так Актилек Турсункулович өзүнүн диссертациясынын

Жоболору менен жана алынган жыйынтыктары менен бизди тааныштырып чыкты, кийинки жообу ушул жака чыкканда убакыттык так өзүңөр бөлүп алгыла. Ошол үчүн бая айтканмын бөлүштүргүлө, карагыла деп. Анан ушул регламент менен иш кылганда ...

Так, урматтуу коллегалар кимиңиздерде кандай суроо бар?

Сиздер ойлонуп турганча менде мындай суроо пайда болуп жатат. Жободо Актилек Турсункулович мындай деп жазып жатпайсызбы «Жазык бул фикх шарияттык

нормалары боюнча адамдын өмүрүнө жана ден-соолугуна каршы кылмыш жасалган учурда жеке укуктук жоопко тартуунун түрү бар. Алар туралуу болсо айыпталуучу тараптан аны жазага тартуунун ордуна келтирген зыянынын ордун толтуруу жолдору бар жекечил эле. Бул жеке маселени тактап алсак да. Биринчиден бизге бул жазык укугунун шарияттык укугунун нормалары. Бул жерде чоң маселе. Кайсы жазык укугу? Кыргыз Республикасынын жазык укугун карай турган болсок, ал жерде шарияттык норма деген жок.

Эгер шарияттык нормалар жөнүндө сөз боло турган болсо, анда ушул шарияттык муну башкача, шариятта жазалоо ченемдери дейби же жазык укугу. Бирок шариятта жазык укугу дегенди уга элекмин. Ошол үчүн бул жер чаташып калды. Ошол үчүн ушуну такташ керек. Ошол үчүн бизге жазык укугу деген уголовное право. Туурабы?

Издениүүчү: Ооба

Торага А.А. Арабаев: Уголовное право, болгондо дагы КР-нын жазык укугу. Туурабы?

Издениүүчү: Ооба

Торага А.А. Арабаев: Шария бул башка тема. Бул диний билим. Туурубы?

Издениүүчү: Туура.

Торага А.А. Арабаев: Ошол бир маселе. Экинчиден. Бул идея өзү жакшы, макул. Бирөө бирөөгө зыян келтирди дейли, мисалы: же кокустан же ачуусу келип кандайдыр бир шартта жыга чаапты дейли. Же кокустан ары бир койду. Макул аны мындай өз ара жаракат, материалдык болобу же тиги даарысын алып берсин, кечирим сурасын, башка кылсын. Бул эми жарандык немеде, бизде ак сакалдын кеңешинде эле, ак сакалдар соту деле карай турган маселе, биздин практикадагы нерсе. А бирок, ага мындай оор жаракат келтире турган болсо же өлтүрүп ала турган болсо анда кандай болот бул жерде жазып жатпайсызбы “аны адамдын ден соолугунда эмес адамдын өмүрүнө каршы Туурабы?”

Издениүүчү: ---: Ооба

Торага А.А. Арабаев: Ошондой боло турган болсо анда, анын, ошонун тиги ордун толтурабы же болбосо кечиреби, тиги-бу деген, ошол канчалык бүгүнкү күндө коомго, биздин мыйзамдарга туура келеби. Эгер, конечно силер айтып жаткандай диний жакты карай турган болсоңор, шарияттан ала турган болсоңор, аларда баякы толеранттуулук, кечиримдүүлүк, оң жака чапса сол жакты коюп, тиги-бу деген. Бирок биздин мыйзамдардын канчалык деңгээлде туура келек. Себеби, бизде моол жерде как раз сотубуз отурат, мына биздин агай иштеген өмүр бою ар бир жаза ошол жасалган зыян менен тиги неме болуш керек да, баягы, дал келиш керек да. Анан жөндөн жөн эле 10 жылга кесип, болбосо мынчага чейин деп жатпайбы. 5 жылдан 10 жылга чейин. Ошол үчүн да карап, канчалык жеңил болот, кандай шарттары бар. Атайлап кылдыбы, кокустан кылдыбы, башка себептери барбы ошолор үчүн. Мына ошону кандай түшүнөсүз. Ошону жазган жакшы, идея жакшы. Бирок, айтайын дегени. Моол мамлекеттик же тигил, укуктук системабыз менен укуктук ченеми менен, ошолор менен канчалык туура келет.

Издениүүчү: Рахмат агай, сурооңузга чоң.

Азыркы учурда КР-нын мыйзамдарын аныктап алсак, же кандайдыр бир соттук иштеринде. Биз азыр жаңы ачылган медияция деген борбор ачылган. Ошол борбордо мисал үчүн, кылмыш иши башталгандан баштап сот тармагына чейин болгон иштер. Эми ошол иш, сөздүн маанисинде медияция деп аталып жатат, бирок түпкү мааниси менин өзүмүн жеке түшүнүгүм боюнча ал жерде кечиримдүүлүк бар. Анан дагы буга чейин СССР убагында деле, башка мыйзамда деле тосмо арыз келет. Мисал үчүн кандайдыр бир тараптар макулдашууга келсе сөзсүз түрдө тосмо арыз жазышканда. Мисал үчүн ушул жактарын бир аз окшоштурдум. Анан диний көз карашта кечиримдүүлүк бул пайгамбарыбыздын бир окуясына келет: « Бир адам сахаба келсе ошол адам бейиштик дейт. Анан ал кишинин бир гана сыпаты болот экен, намазды окуйт бирок баарын кечире берет экенда. Болгону ошол сыпаты кечиримдүүлүккө ээ болгон үчүн ал бейиштик болгон. Анан биздин кыргыз элинде дагы кандайдыр бир уруш-талаштар, чыр-чатактар

келип чикса сөзсүз түрдө агаларыбыз же инилерибиз биринчиден кечирип кой, кой эми талашпагыла деп жараштырып койгон да. Анан бизде дагы азыркы учурда бу көрүнүш мындай көрүнүп келе жатат.

Төрага А.А. Арабаев: Мен түшүнгөндөн ушул бизде болуп келе жаткан тактика мыйзам жоо берет же болбосо салтка айланып калган, адат болган көрүнүштөрдү шарият жактан обосновать этип койдум да. Бул шариятта дия деп аталат

Азиз Канат: Булардан диний кызматкерлерде, Исламда мисал үчүн жазык укугу деп аябай туура жооп бердиңиз. Мы были советским государством являемся таким образом шарият влияет на развитие уголовного право. Бирок диний кызматкерлерде, шариятта основной допустим нормами уголовного право взяты именно из Ислама деп бул жакта обосновать этип жатат туурабы. Мисал үчүн “Каза”, муну разбой деп түшүнөт. Ушу разбойду дагы мисал үчүн дагы ушу ушундай болуп келет деп оказывається вот это исследовал и обоснован вот мына сиз

(Афтандил Анисович) өзүңүз дагы айтып жатпайсызбы “ И обоснован что именно шарият повлиял на развития уголовного право в КР. Ушу айтып жатпайбы баягы, допустим бизде өзү мисал үчүн направленияда, илимде өзү советского законодательства алынганда келип жатат. Бирок силер тарыхый укуктук аспектилерге и еще глубже уходите и обоснован что эти нормы на самом деле появлялись из религиозного право деп жатасыңарбы?

Издениүүчү: Туура.

Азиз Канат: Даже специальность дополнительно обозначать. Мисал үчүн экспертно-коммисия карап жатканда мына коллегалар өзүнө караганда есть дополнительная специальность или её нету деп туруп биз обосновать этебиз. А бизде дополнительный цифр болуп калса всё, значит на первую ставку, позицию уходит и значит исследование не произошло, он вышел за рамки своей специальности деп туруп кыркып салып жатат да. Бул туура эмес да. На то же она и наука. Что ты исследуя одну тематику вывел на совершенно другую и пришел на тематику выводом деген сөз болуп жатат. Азыр теманы алмаштырсак да, мы ровно вернемся соискателя в нулевом положении. Да Афтандил ака, ушундай болуп калып жатат да.

Юсупов У.Ж.: Бул жерде туура айтып жатасынар диний багыт эмес шариат салтты бир багыттык нерседе караш керек. Карап чыгып тема бир аз шайкеч келип жатат

Төрага А.А. Арабаев: Ии. Азыр сунуш мындай ушул азыркы айткандай кылып ойду башкача беришинер керек сиздер айтып жатасыңарго динде да бар деп колдонсо болот деп силер буну наоборот кылгыла. Бул динде колдолунуп келген дия деп бар эле ал адатка айланып калып тиги же бу деп барып олтуруп жазык укугуна трансформация болду деп ошондой жазыш керек анда Канатбек Азизович айткандай позицияга келесинер ошондо туура болот. Башка положенияны карап чыккыла Мисалы мусулман жак укугу ушундай нерсе барбы расмий нерселер барбы шариятта же хадистерде барбы өзү.

Издениүүчү: Түшүндүм агай

Юсупов У.Ж.: жазык укугу деген жок өзү

Канатбек Азизович: фикх деген бар туурабы

Төрага А.А. Арабаев: ошондо мусулман укугу деп жатпайбы а сен булжерде мусулман жазык укугу деп коюпсунар. Мусулман жазык укугу бул кандай мамлекеттикпи коомдукпу же мусулмандарга тиешелүүбү бул кайдан чыкты источник кайсы жерден чыкты тем более дага КР сынын так келсе каршы келбейт деп ушул жерди карап башка эки лйду пайда кылбайтурган кылып жазгыла. Урматтуу коллегалар дагы кимде кандай суроо бар?

Юлдашев К.К. Мен бир суроо берип көрйүнчү теманын кызык жерлери өтө көп экен менин суроом мындый шарият мусулмандардын жашоо мыйзамыда. Шариятта жазалардын кандай түрлөрү бар?

Издениүүчү: Рахмаат суроонузга. Шарияттын өкүмүндө жазанын орр түрү тарыхта башка мамлекеттерде келет элден бөлүп чыгаруу башка мамлекеттер да колдонуп келген. Шариятта дия кисаз деп келет. Буларды изилдеп жатканда көп булактарга кайрылдык

Ошто медреселердин бирине 1891 жылкы Санкт-Петербургтан чыккан китеп бар арап тилинде экен ошол жерде бир укуктук норма каралыптыр эгерде беш дирхам жогору босло чыпалагы кесилсиндеп жазылган. Адамды тарбиялоо максатында кайсыл жерде болсо ошол жердеги элди чогултуп алардын көзөнчө чыпалагын чаап кайнаган майга салып анан аны камабайт экен. Терен маани берип карасак бул келечектеги муунга өтө тарбияттык мааниси чон экен. Дагы эгерде колу чабылып майга күйгөн болсо аны менен эч ким укуктук мамиле кылган эмес экен. Эгерде прилюбодеяния Зына боюнча биздин КРнын жаза кодекси менен карасак камалат, Манголияда эгерде күч колдонбосо жаза тартыпбайт., диний мамлекеттерде болсо эгерде үйлөнгөн босо Аял же эркен таш баранганга алынат бойдок болсо камчы чабылат.

Азиз Канат: бул жерде суроо виды наказания дагы био суроо Рахат жоробекова гумманность боюнча маселе көтөрүп кетт шариятта өлүм институту барбы

Изденүүчү: ооба бар

Азиз Канат: кандай ойлойсуз бул гумманность жактан туурабы?

Изденүүчү: шарияттын негизинде бир уурулук каракчылык болсо анын кесепеттерин ииздейт Мисалы эгерде уурулук ачкачылыктан кылынган болсо бул учурда мамлекет айыбын моюнга алып кечирет жана аны иш менен камсыздайт. А эгерде ошол киши бир нече долу кайталаса анда аны кечирбейт ал жазаланат.

Азиз Канат: диний мамлекеттерде өлүм жаза барбы?

Изденүүчү: ооба бар

Төрага А.А. Арабаев: Кимде кандай суроо бар? Жок. Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациялык ишинин негизги жоболору жана алынган илимий жыйынтыктары жана практикалык сунуштамалары менен тааныштырды жана берилген суроолорго толук жооп берди.

ЧЕЧИЛДИ:

Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациясын алдын ала коргоосу боюнча Диссертациялык кеңеш ЧЕЧИМ кабыл алды:

1. Изденүүчү А.Т.Атантаевдин 12.00.01– укуктун жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы, укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча «Диний (шарият) нормалардын жазык укугуна тийгизген таасирлери: тарыхый-укуктук аспект» аттуу темадагы диссертациясы Диссертациялык кеңештин кезектеги отурумунда коргоого кабыл алынсын.

2.Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациясы боюнча биринчи расмий оппонент катары ю.и.д., Хашимова А.К., экинчи расмий оппонент ю.и.к. Мажитов Б.О., жетектөөчү уюм катары Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети дайындалышсын.

3.Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациясынын авторефераты таркатылуучу илимий мекемелердин (уюмдардын) кошумча тизмеси аныкталсын (тиркелет).

4.Изденүүчү А.Т.Атантаевдин диссертациясы диссертацияларды коргоонун электрондук кезегине киргизилсин.

Диссертациялык кеңештин
төрагасы, ю.и.д., профессор

А.А. Арабаев

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
ю.и.к.,

Н.А. Пазылов